

PRAWO KARNE

Część ogólna

Jarosław Warylewski

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE

8

PRAWO KARNE

Część ogólna

Jarosław Warylewski

SERIA AKADEMICKA

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

WYDANIE

8

Stan prawny na 1 września 2020 r.

Wydawca
Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący
Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne
Joanna Ośka

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8223-137-3
8. wydanie

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przykopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	15
---------------------	----

Od autora	19
-----------------	----

Część pierwsza

ZAGADNIENIA WSTĘPNE I NAUKA O USTAWIE KARNEJ

Rozdział I

Pojęcie i podział prawa karnego	23
1. Uwagi ogólne	24
2. Prawo karne materialne	27
3. Prawo karne procesowe	28
4. Prawo karne wykonawcze	29
5. Prawo karne skarbowe	30
6. Prawo karne wojskowe	31
7. Prawo karne nieletnich dewiantów	32
8. Prawo karne krajowe i międzynarodowe	33
9. Prawo karne wykroczeń	36

Rozdział II

Nauka prawa karnego oraz nauki pokrewne i pomocnicze	40
1. Szkoły, kierunki i ich przedstawiciele	40
1.1. Kierunek legalistyczno-racjonalistyczny oświecenia	41
1.2. Szkoła klasyczna	44
1.3. Szkoła pozytywna	45
1.4. Szkoła socjologiczna	48
1.5. Normatywizm	50
1.6. Ruch obrony społecznej	50
1.6.1. Kierunek radykalny (subiektywny)	51
1.6.2. Kierunek umiarkowany (nowa obrona społeczna)	53
1.7. Neoklasycyzm, nieinterwencja, kryminologia radykalna, abolicjonizm i <i>restorative justice</i>	54

1.8. Ekonomiczna analiza prawa karnego	57
2. Polska nauka prawa karnego	59
3. Nauki pokrewne i pomocnicze	66
3.1. Kryminologia	68
3.2. Penologia	71
3.3. Wiktymologia	72
3.4. Penitencjarystyka	74
3.5. Polityka kryminalna	75
3.6. Kryminalistyka	76
3.7. Medycyna sądowa	77
3.8. Psychiatria sądowa	78

Rozdział III

Cele i funkcje prawa karnego	80
1. Uwagi ogólne	80
2. Ochrona dóbr prawnych	81
3. Zapobieganie (prewencja przeciwprzestępcza)	81
4. Zaspokojenie społecznego poczucia sprawiedliwości	82
5. Poprawa (resocjalizacja) i wychowanie	83
6. Kompensacja i restytucja	84
7. Pozostałe funkcje	88

Rozdział IV

Uwarunkowania historyczne i tendencje rozwojowe prawa karnego	90
1. Od zemsty krwawej do całkowitego upaństwowienia	90
1.1. Zemsta krwawa	91
1.2. Odwet (zasada talionu)	92
1.3. Okup (system kompozycji)	94
1.4. System proporcjonalności i upaństwowienie kary	96
2. Zagadnienia kryminalizacji i dekryminalizacji	97
3. Problematyka związków prawa karnego materialnego z moralnością, religią, polityką i zróżnicowaniem kulturowym społeczeństwa	102

Rozdział V

Podstawowe zasady prawa karnego	113
1. Uwagi ogólne	113
2. Zasada praworządności	114
2.1. <i>Nullum delictum sine lege poenali</i>	114
2.2. <i>Nulla sanctio sine lege</i>	116
3. Zasada sprawiedliwości	117
4. Zasada humanizmu	120
5. Zasada subsydiarności	123
6. Zasada czynu	125
7. Zasada społecznej szkodliwości	126

8. Zasada winy	127
9. Zasada indywidualizacji odpowiedzialności	128
10. <i>In dubio pro reo</i>	129
11. <i>Nulla sanctio sine iudicio</i>	130
12. Zasada stałości i pewności prawnej	130

Rozdział VI

Źródła polskiego prawa karnego	132
1. Uwagi ogólne	132
2. Zwyczaj i prawo zwyczajowe	135
3. Akty normatywne	136
4. Judykatura	137
5. Doktryna	139
6. Elementy dawnego i współczesnego polskiego prawa karnego	141
6.1. Kodeksy	141
6.2. Ustawy szczególne	147
6.3. Umowy międzynarodowe	149

Rozdział VII

Budowa i rodzaje zakazów karnych	153
1. Uwagi ogólne	153
2. Metoda nazwowa i opisowa (zdaniowa)	154
3. Dyspozycje pojedyncze (proste) i złożone	155
4. Dyspozycje kazuistyczne, syntetyczne i kauczukowe	157
5. Dyspozycje zupełne i niezupełne	158
6. Zagrożenia karne bezwzględnie i względnie określone	160
7. Zagrożenia karne jedno- i wielorodajowe	163

Rozdział VIII

Stosowanie przepisów ustawy karnej	166
1. Uwagi ogólne	166
2. Wykładnia i jej rodzaje	167
3. Analogia	172

Rozdział IX

Zakres obowiązywania i zastosowania polskiej ustawy karnej	176
1. Obowiązywanie ustawy	176
2. Zmiana ustawy. Zakres temporalny	176
3. Czas popełnienia czynu zabronionego	186
4. Miejsce popełnienia czynu zabronionego	189
5. Zasada terytorialności	190
6. Odpowiedzialność za czyny zabronione popełnione za granicą	194
6.1. Zasada obywatelstwa (narodowości podmiotowej)	199

6.2. Zasady przedmiotowe	203
6.3. Zasada represji wszechświatowej	204
7. Immunitety	206
8. Azyl i ekstradycja	212

Rozdział X

Przesłanki przestępności czynu i odpowiedzialności karnej	219
1. Struktura i definicja przestępstwa oraz wykroczenia	219
2. Rodzaje odpowiedzialności karnej i system sankcji	224
3. Problematyka obywatelskiego nieposłuszeństwa	228

Część druga

NAUKA O CZYNIE ZABRONIONYM

Rozdział XI

Czyn	235
1. Uwagi ogólne	235
2. Teorie kauzalne	237
3. Teoria finalna	238
4. Teorie socjologiczne	239
5. Problematyka psychicznego uwarunkowania czynu	240
6. Problematyka odpowiedzialności karnej podmiotów zbiorowych (kolektywnych)	243
7. Podsumowanie	250

Rozdział XII

Pojęcie i znaczenie związku przyczynowego	252
1. Uwagi ogólne	253
2. Teorie indywidualizujące	253
3. Teoria ekwiwalencji (równowartości warunków) i koncepcja obiektywnego przypisania	254
4. Teoria adekwancji (przeciętnej przyczynowości)	257
5. Teoria relewancji	258
6. Problematyka przyczynowości zaniechania	259
7. Wnioski	261

Rozdział XIII

Kryminalna bezprawność czynu	263
1. Rodzaje bezprawności	264
2. Wyróżnianie zbrodni, występków i wykroczeń	268

Rozdział XIV

Znamiona typów czynów zabronionych	273
---	-----

1. Ustawowa typizacja czynów zabronionych	273
2. Podział znamion	275
3. Teoria znamion negatywnych	279

Rozdział XV

Klasyfikacja przestępstw i wykroczeń	281
1. Czyny powszechne (ogólnosprawcze) i indywidualne (właściwe i niewłaściwe)	281
2. Czyny skutkowe (materialne) i bezskutkowe (formalne)	283
3. Przestępstwa kierunkowe	284
4. Typ podstawowy (ogólny) i typy szczególne (uprzywilejowane i kwalifikowane)	284
5. Czyny naruszające dobra prawne (naruszenia) lub zagrażające im (zagrożenia)	285
6. Czyny zagrożenia konkretnego i zagrożenia abstrakcyjnego	286
7. Przestępstwa podobne	286
8. Tryb ścigania	289
9. Problematyka przestępstw pospolitych i politycznych	294
10. Czyny o charakterze chuligańskim	296

Rozdział XVI

Kontratypy	300
1. Uwagi ogólne	300
2. Definicja i skutki karnoprawne	302
3. Rodzaje kontratypów	306
4. Przekroczenie kontratypu	315
5. Problematyka nadużycia kontratypu	315
6. Obrona konieczna	316
7. Stan wyższej konieczności	325
8. Eksperyment (dozwolone ryzyko)	329
9. Rozkaz	331
10. Ostateczna potrzeba	332
11. Dozwolona samopomoc	333
12. Działanie w granicach uprawnień lub obowiązków	334
13. Zgoda pokrzywdzonego	334
14. Świadczenia zdrowotne	340
14.1. Sterylizacja (pozbawienie zdolności płodzenia)	343
14.2. Chirurgiczna zmiana płci	344
14.3. Transplantacja (pobieranie i przeszczepianie komórek, tkanek i narządów)	345
15. Zabiegi kosmetyczne	348
16. Ryzyko sportowe	350
17. Karcenie wychowawcze małoletnich	351

18. Pozostałe kontratypy	354
18.1. Działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego	354
18.2. Przerwanie ciąży	355
18.3. Wyłączenie przestępności zniesławienia	361
18.4. Śmigus-dyngus	362
18.5. <i>Prima aprilis</i>	364
18.6. Sobótki	367
18.7. Topienie Marzanny	368
18.8. Napiwki	369
18.9. Zwyczajowe dowody wdzięczności	369
18.10. Prawo do obrony	370

Rozdział XVII

Społeczna szkodliwość czynu	373
1. Uwagi ogólne	374
2. Dobro prawne i przedmiot przestępstwa (ochrony, zamachu)	377
3. Obiektywna antyspołeczność	385
4. Stopniowanie i wyłączenie społecznej szkodliwości	386

Rozdział XVIII

Zawinienie i jego przesłanki	390
1. Teorie winy	391
2. Tak zwane formy winy (umyślności i nieumyślności)	393
3. Wina kombinowana	400
4. Dorosłość	401
5. Okoliczności wyłączające i redukujące zawinienie	405
5.1. Niepoczytalność	405
5.2. Poczytalność ograniczona	409
5.3. Stany nietrzeźwości i odurzenia	409
5.4. Stan wyższej konieczności	413
5.5. Błąd	415
5.5.1. Pojęcie i rodzaje	415
5.5.2. Błąd co do okoliczności faktycznych	416
5.5.3. Błąd co do okoliczności wyłączających bezprawność lub zawinienie	417
5.5.4. Nieświadomość i urojenie bezprawności	419
5.5.5. Problematyka błędu co do społecznej szkodliwości czynu	421
5.6. Przymus i pozostałe okoliczności	421

Rozdział XIX

Formy stadialne i postacie zjawiskowe czynu zabronionego	423
1. Dokonanie	425
2. Usiłowanie	426

2.1. Uwagi ogólne	426
2.2. Usiłowanie nieudolne	428
2.3. Czyny żal	431
3. Przygotowanie	434
4. Odmiany sprawstwa	435
5. Podżeganie	441
6. Pomocnictwo	442
7. Odpowiedzialność współdziałających i prowokatora	444

Rozdział XX

Wielość przepisów ustawy i wielość czynów zabronionych	448
1. Pozorny (pomijalny) zbieg przepisów ustawy	449
1.1. Zasady usuwania pozornego zbiegu przepisów	449
1.1.1. Zasada specjalności	449
1.1.2. Zasada konsumpcji	450
1.1.3. Zasada subsydiarności	450
2. Realny zbieg przepisów ustawy i jego konsekwencje	451
2.1. Zbieg kumulatywny	452
2.2. Zbieg eliminacyjny	454
2.3. Problematyka tzw. idealnego (jednoczynowego) zbiegu przestępstw	455
3. Pozorny (pomijalny) zbieg przestępstw	455
3.1. Przestępstwa o wieloczynowo (zbiorowo) określonych znamionach ...	456
3.2. Przestępstwa wieloodmianowe, dwuaktowe i złożone	456
3.3. Przestępstwa współukarane	457
3.4. Przestępstwo trwałe	458
4. Realny zbieg przestępstw i jego konsekwencje	459
4.1. Zbieg przestępstw	459
4.2. Łączenie kar i środków karnych	460
4.3. Orzekanie kary łącznej	464
5. Problematyka przestępstwa ciągłego	466
5.1. Tak zwane przestępstwo ciągle	466
5.2. Ciąg przestępstw	469
5.3. Czyn ciągły	470
5.4. Przestępstwo ratalne	472

Część trzecia

NAUKA O ŚRODKACH REAKCJI KARNEJ

Rozdział XXI

Teorie karne	477
1. Uwagi ogólne	477
2. Teorie absolutne	481

3. Teorie względne	488
4. Teorie eklektyczne	494

Rozdział XXII

Kary	497
1. Uwagi ogólne	497
2. Nagana	502
3. Grzywna i problematyka kar majątkowych	503
4. Ograniczenie wolności	508
5. Areszt i areszt wojskowy	512
6. Pozbawienie wolności	513
7. Problematyka długoterminowego pozbawienia wolności	530
8. Dożywotnie pozbawienie wolności	533
9. Problematyka kar najsurowszych	536

Rozdział XXIII

Środki karne	544
1. Uwagi ogólne	544
2. Środki karne stosowane powszechnie	546
2.1. Pozbawienie praw publicznych	546
2.2. Zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej	547
2.3. Zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi	548
2.4. Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu	549
2.5. Zakaz wstępu na imprezę masową	549
2.6. Zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych ...	550
2.7. Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym	551
2.8. Zakaz prowadzenia pojazdów	551
2.9. Świadczenie pieniężne	553
2.10. Podanie wyroku do publicznej wiadomości	554
3. Środki karne stosowane wobec żołnierzy	555
3.1. Wydalenie z zawodowej służby wojskowej	555
3.2. Degradacja i problematyka obniżenia stopnia wojskowego	556
4. Pozostałe środki	556
4.1. Zawiadomienie sądu rodzinnego (art. 43c k.k.)	556
4.2. Odstąpienie od wymierzenia kary	557
4.3. Środki stosowane w stosunku do sprawcy wykroczenia	558

Rozdział XXIV

Przepadek i środki kompensacyjne	559
1. Uwagi ogólne	559
2. Przepadek (przedmiotów, korzyści majątkowych i przedsiębiorstwa)	560
3. Obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę	564
4. Nawiązka	566

Rozdział XXV

Środki probacyjne	570
1. Uwagi ogólne	570
2. Warunkowe umorzenie postępowania karnego	572
3. Warunkowe zawieszenie wykonania kary	575
4. Warunkowe przedterminowe zwolnienie	579

Rozdział XXVI

Środki zabezpieczające	584
1. Uwagi ogólne, pochodzenie, klasyfikacja	584
2. Katalog środków zabezpieczających i zasady ich stosowania	588
3. Środki o charakterze leczniczym i rehabilitacyjnym	590
4. Środki o charakterze administracyjnym (nieleczniczym)	592

Rozdział XXVII

Środki zwalczania recydywy, przestępczości zawodowej i zorganizowanej oraz terroryzmu	594
1. Środki związane z powrotem do przestępstwa	594
2. Pojęcie i zwalczanie przestępczości zawodowej	598
3. Pojęcie i zwalczanie przestępczości zorganizowanej	599
4. Pojęcie i zwalczanie przestępstw o charakterze terrorystycznym	601

Rozdział XXVIII

Zasady i dyrektywy wymiaru kar oraz innych środków reakcji karnej	604
1. Problematyka ustawowego wymiaru kary	604
2. Zasady sądowego wymiaru kary	605
3. Dyrektywy ogólne i szczególne	607
4. Wymiar kar i środków karnych nieletnim i młodocianym	610
5. Okoliczności łągodzące i obciążające	611
6. Problematyka tzw. średniego wymiaru kary	613
7. Nadzwyczajne obostrzenie kary	615
8. Nadzwyczajne złagodzenie kary	616
9. Problematyka wielości podstaw nadzwyczajnego złagodzenia lub obostrzenia kary	618

Rozdział XXIX

Środki wychowawcze oraz środek poprawczy	621
1. Przesłanki stosowania	622
1.1. Przejawy demoralizacji	622
1.2. Czyn karalny	623
2. Rodzaje środków wychowawczych	624
3. Zakład poprawczy	625

Rozdział XXX

Wyłączenie i redukcja reakcji karnej	630
1. Abolicja	630
2. Amnestia	631
3. Ułaskawienie	632
4. Przedawnienie	637
5. Zatarcie skazania	642

Wykaz literatury podstawowej	649
---	-----

Spis tablic	653
--------------------------	-----

Skorowidz rzeczowy	655
---------------------------------	-----

Indeks osób	673
--------------------------	-----

OD AUTORA

Podręcznik ten ma służyć przede wszystkim studentom, którzy na uniwersyteckich wydziałach prawa i administracji oraz na różnych kierunkach w innych szkołach wyższych podejmują trud nauki prawa karnego materialnego. Mam nadzieję, że sposób prezentacji materiału i jego zakres uczyni tę publikację przydatną i interesującą nie tylko w ramach dydaktyki, ale również w procesie poznawania, badania i stosowania prawa karnego przez teoretyków i praktyków (w szczególności aplikantów, sędziów, prokuratorów i adwokatów). Podręcznik, w którym omówiono tzw. część ogólną prawa karnego, jest stosunkowo obszerny, ale taki być musi, nie będąc za założenia skryptem czy tylko repetytorium.

Treść zaprezentowanego wykładu, obejmująca program studiów uniwersyteckich w zakresie prawa karnego, jest wypadkową ponad dwudziestopięcioletnich doświadczeń dydaktycznych, własnych badań oraz wielokrotnie wysłuchiwanym wykładów z prawa karnego śp. Profesora dr. Mariana Cieślaka, m.in. w roku akademickim 1983/1984, 1988/1989 i 1989/1990. Teoretyczne omówienie zagadnień uzupełniłem licznymi przykładami zaczerpniętymi z orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych. Lepszemu zrozumieniu prezentowanych zagadnień powinno też służyć, jak sądzę, ich ukazanie w kontekście historycznym oraz ilustracja danymi statystycznymi z zakresu przestępczości, polityki kryminalnej i penitencjarystyki. Dopełnieniem wykładu są liczne odwołania do projektów nowelizacji Kodeksu karnego.

Wykaz literatury podstawowej obejmuje prawie wyłącznie najważniejsze pozycje podręcznikowe i komentarze. Uzupełnieniem bibliograficznym tego wykazu jest literatura dotycząca omawianych zagadnień, wskazująca na początku rozdziałów i podrozdziałów w treści podręcznika. Należy pamiętać, że nie jest ona wyczerpująca i nie obejmuje piśmiennictwa obcego.

Na końcu każdego rozdziału zostały zamieszczone pytania i polecenia kontrolne, które powinny pomóc studentom nie tylko w przygotowaniu do egzaminu, ale również w samodzielnej weryfikacji zdobytej wiedzy podczas lektury tego podręcznika.

W trakcie pisania starałem się pamiętać o słowach Cycerona, który słusznie zauważył, że: „Znawcy prawa albo świadomie wprowadzają nas w błąd, żeby ich dziedzina wydawała się obszerniejsza i trudniejsza, albo – co bardziej prawdopodobne – nieumiejętnie przekazują wiedzę; przecież nie tylko do zdobywania wiedzy, lecz także do nauczania trzeba pewnej biegłości” (*O prawach, Księga druga*). Proszę o wyrozumiałość, jeżeli czasami tej biegłości mi zabrakło.

Bardzo dziękuję moim współpracownikom z Katedry Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego (w szczególności dr. hab. Jackowi Potulskiemu, prof. UG, dr. Pawłowi Petaszowi oraz dr. Tomaszowi Snarskiemu) oraz studentom i doktorantom za cenne uwagi, które pozwoliły, aby treść ósmego wydania tego podręcznika została nie tylko uaktualniona, ale i poprawiona oraz znacznie poszerzona i uzupełniona.

Będę wdzięczny za wszelkie uwagi krytyczne i propozycje, które mogą się przyczynić do uczynienia tego podręcznika bardziej użytecznym i odpowiadającym oczekiwaniom Czytelników. Przyłączając się do apelu wydawców, mam też nadzieję, że, doceniając pracę i wysiłek autora, Czytelnicy zamiast kserować, będą ten podręcznik kupować.

Jarosław Warylewski

Chwaszczyno, maj 2020 r.

Rozdział I

POJĘCIE I PODZIAŁ PRAWA KARNEGO

Literatura: J. Śliwowski, *Na pograniczu trzech pionów ustawodawstwa karnego*, NP 1981/3; S. Waltoś, *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego*, ZN UJ 1975/74.

Nazwa „**prawo karne**” (*ius poenale, ius criminale, Strafrecht, penal law, droit pénal*) nie ma tylko jednego znaczenia. Może być wyjaśniana na wiele sposobów, z uwzględnianiem różnych kryteriów. Najczęściej bywa rozumiana jako: 1) przedmiot regulacji prawnej – zbiór przepisów właściwych dla tej gałęzi (dziedziny) prawa, 2) przedmiot badań naukowych i dziedzina wiedzy – tylko wyjątkowo ograniczające się wyłącznie do zakresu wskazanego w punkcie pierwszym¹, 3) przedmiot wykładu na uniwersyteckich studiach prawniczych (proces przekazywania wiedzy będącej wynikiem działań opisanych w pkt 2).

Bez względu na to, czy chodzi o przedmiot wykładu na uniwersyteckich studiach prawniczych, o naukę jako proces zdobywania wiedzy bądź jej dziedzinę, czy o dział prawa, nazwa „prawo karne” wskazuje na ewidentny związek z karą i – najogólniej mówiąc – na przepisy, które dotyczą jej stosowania. Kara jako byt rzeczywisty – realnie funkcjonujące urządzenie życia społecznego (fakt społeczny) – jest pierwotna (wcześniejsza) w stosunku do różnych teorii zajmujących się karą, do penologii oraz do samego prawa karnego. Temu ostatniemu użyczają tradycyjnie swej nazwy i wyróżnia je spośród innych gałęzi prawa „nie przez charakter norm, ale przez rodzaj sankcji”, jak stwierdził W. Wolter².

Obecnie nazwa ta (tj. prawo karne) nie jest do końca adekwatna, gdyż **kara jest tylko jednym z wielu stosowanych środków reakcji karnej** (sankcji). O karze, która wywodzi się z instynktownej, pierwotnej reakcji człowieka na doznania natury negatywnej, np. na wyrządzoną mu krzywdę bądź szkodę, na ból czy strach, będzie jeszcze mowa w rozdziale IV.

¹ Nauka prawa karnego to zarówno pewien proces zmierzający do poznania przedmiotu badań, jak i suma zdobytej w ten sposób wiedzy. W języku niemieckim różnice te oddają terminy *Lehre* i *Wissenschaft*.

² Por. W. Wolter, *Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna*, t. II, Kraków 1934, s. 3.

- 2 W tym miejscu wystarczy powiedzieć, że **kara kryminalna jest celową i osobistą dolegliwością orzeczną przez sąd i stosowaną w drodze przymusu państwowego wobec sprawcy przestępstwa lub wykroczenia.**

Podana definicja zawiera te wszystkie elementy, które występują powszechnie w najprzeróżniejszych definicjach kary:

- 1) element wskazujący i charakteryzujący dolegliwość;
- 2) element wskazujący, wobec kogo dolegliwość jest orzekana (wymierzana);
- 3) element określający, za co dolegliwość ta jest orzekana;
- 4) element określający podmiot uprawniony do orzekania kary.

1. Uwagi ogólne

- 3 Ze względu na charakter regulacji prawo karne zalicza się tradycyjnie do prawa publicznego, odmiennie niż prawo cywilne, którego domeną jest prawo prywatne. Warto też zwrócić uwagę na systemowy charakter prawa karnego, jako wyodrębnionej, suwerennej gałęzi prawa (m.in. regulacja kodeksowa, jednolite i wspólne zasady ogólne).

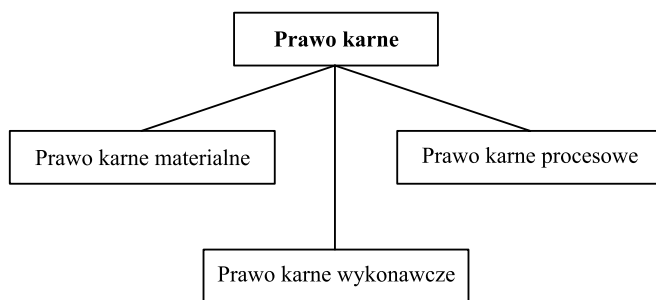
 Ze względu na treść przyjęło się dokonywać podziału prawa karnego na **prawo karne materialne** i **prawo karne procesowe**. Podział ten jest stosunkowo nowy, pojawił się dopiero w XVIII w., utrwalił w XIX w. (francuski *Code Pénal* z 1810 r. i *Code d'instruction criminelle* z 1808 r.; niemiecki *Strafgesetzbuch* z 1871 r. i *Strafprozessordnung* z 1877 r.) i wciąż brak mu absolutnej ścisłości – niektóre zagadnienia mają charakter mieszany, materialny i procesowy zarazem (np. regulacja dotycząca trybu ścigania czy warunkowego umorzenia postępowania), a niektóre, należące ewidentnie do zagadnień proceduralnych, są umieszczone w Kodeksie karnym ze względów praktycznych lub tylko z uwagi na pewną tradycję takich rozwiązań (np. przepisy o zatarciu skazania).

 Należy więc pamiętać, że o tym, czy zawarta w przepisie norma ma charakter materialny czy procesowy, nie decyduje umiejscowienie przepisu w konkretnym kodeksie, a wyłącznie treść i charakter wyprowadzanej z przepisu normy. Dawniej wspomnianego rozróżnienia w ogóle nie dokonywano. Łączne ujęcie prawa karnego materialnego i procesowego spotkać można jeszcze w podręczniku P.J.A. Feuerbacha z 1801 r. (*Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts*). Nic nie ujmując dziedzinie dotyczącej postępowania karnego, należy podkreślić oczywisty prymat prawa materialnego nad procesowym, które jest swoistym narzędziem tego pierwszego. Niezwykle trafnie zależność tę ujął M. Cieślak, stwierdzając: „Prawo procesowe, jako powołane do regulowania sposobów realizacji norm prawa materialnego, jest bez prawa materialnego mundurem żołnierza zatkniętym na kij”.

Biorąc pod uwagę treść regulacji, a w pewnym sensie i etap zagrożenia reakcją karną, wyróżnić można trzy podstawowe działy prawa karnego: **prawo karne materialne**, **prawo karne procesowe** i **prawo karne wykonawcze**. 4

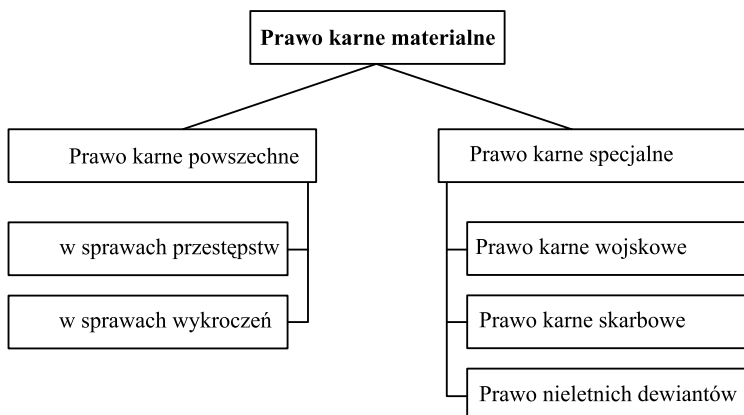
Kształt każdego z wyżej wskazanych działów prawa karnego jest wyznaczany przez jeden z trzech kodeksów, obejmowanych wspólną nazwą „kodyfikacje karne”. Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego i Kodeks karny wykonawczy po raz pierwszy zostały uchwalone razem 19.04.1969 r. i zaczęły obowiązywać od 1.01.1970 r. Zapoczątkowane w latach osiemdziesiątych XX w. prace nad reformą prawa karnego doprowadziły do uchwalenia 6.06.1997 r. nowych kodyfikacji karnych, które weszły w życie 1.09.1998 r. Treść każdego z tych trzech kodeksów odpowiada jednemu z etapów realizowania celów prawa karnego. Kodeks karny funkcjonuje głównie na etapie zagrożenia karą, Kodeks postępowania karnego znajduje zastosowanie w procesie wymierzania kary, a Kodeks karny wykonawczy zajmuje się etapem ostatnim, na którym dochodzi do wykonywania wymierzonej kary.

Tablica 1. Podstawowy podział państwowego prawa karnego

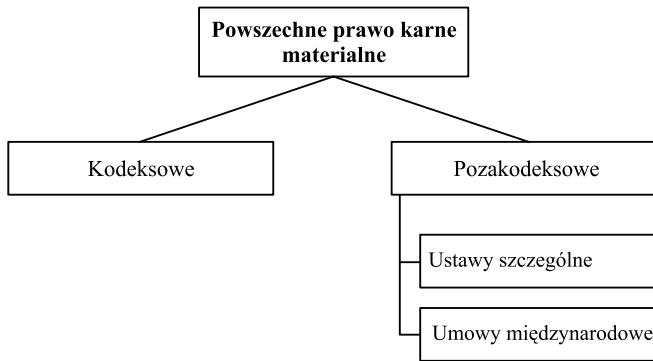
Źródło: opracowanie własne.

Tablica 2. Podział prawa karnego materialnego

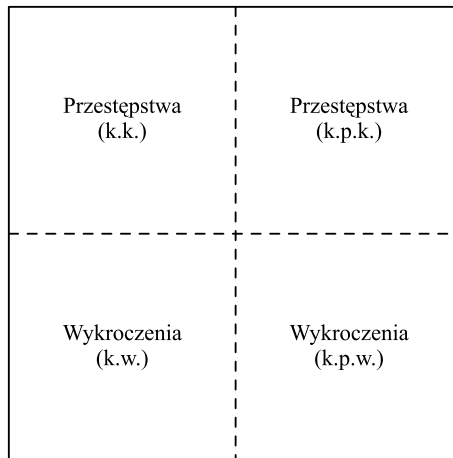
Źródło: opracowanie własne.

Tablica 3. Podział powszechnego prawa karnego materialnego

Źródło: opracowanie własne.

Tablica 4. Czworpodział podstawowych działów prawa karnego

Źródło: opracowanie własne.

Prawo karne materialne można podzielić na prawo karne powszechne oraz prawo karne specjalne. Podziału takiego dokonuje się, biorąc pod uwagę następujące kryteria: 1) podstawę prawną odpowiedzialności karnej, 2) przedmiot regulacji, 3) podmiot (sprawcę) czynu zabronionego oraz 4) środki reakcji karnej charakterystyczne dla danej grupy przepisów.

- 5 Za **prawo karne materialne powszechne** uznaje się tę część prawa karnego materialnego, w której odpowiedzialność karna sprawcy czynu zabronionego opiera się na regulacjach części ogólnej Kodeksu karnego (prawo karne powszechne w sprawach przestępstw) albo normach zawartych w części ogólnej Kodeksu wykroczeń (prawo karne powszechne dotyczące wykroczeń). Większość przepisów karnomaterialnych

(zarówno kodeksowych, jak i pozakodeksowych – zawartych w ustawach oraz umowach międzynarodowych) zalicza się do prawa karnego powszechnego.

Prawo karne materialne specjalne (szczególne) to wyspecjalizowane dziedziny prawa karnego. W nauce prawa karnego wyróżnia się główne dziedziny (gałęzie) prawa karnego specjalnego, tj. prawo karne wojskowe, prawo karne skarbowe oraz prawo karne nieletnich. Są to przepisy, które z uwagi na swoistą specyfikę dotyczącą: zasad odpowiedzialności za czyn; podstawy prawnej tej odpowiedzialności; przedmiotu regulacji (np. przestępstwa przeciwko zasadom dyscypliny wojskowej); podmiotu czynu (np. żołnierz albo nieletni) oraz szczególnych środków reakcji karnej uznane zostały za wyspecjalizowane gałęzie prawa karnego materialnego. 6

Można też mówić o prawie karnym w znaczeniu **przedmiotowym i podmiotowym**. 7
W znaczeniu przedmiotowym prawo karne obejmuje ogół przepisów określających zasady odpowiedzialności karnej, poszczególne typy czynów zabronionych (przestępstw) oraz związane z nimi kary i inne sankcje (*norma puniendi*). W sensie podmiotowym wyznacza przysługujące państwu prawo, a nawet obowiązek wymierzania kary oraz innych sankcji sprawcom czynów zabronionych (*ius puniendi*).

2. Prawo karne materialne

Literatura: W. Wolter, *Prawo nieprzekraczalnych granic*, PiŻ 1981/22.

Prawo karne materialne to zespół przepisów, które regulują stosowanie kar i innych środków reakcji karnej (zob. rozdział X pkt 2 tego podręcznika) przez sądy w odpowiedzi na społecznie szkodliwe zachowania, zabronione przez to prawo, pod groźbą tych kar i środków.

Mówiąc najprościej, **prawo karne materialne**, określane niekiedy mianem prawa kryminalnego lub prawa karnego *sensu stricto*, **zajmuje się przestępstwem i karą**. 8
Określa ich treść, czyli materię. Unormowanie tych zagadnień stanowi zasadniczą treść prawa karnego materialnego. Nic w tym względzie się nie zmieniło od 1868 r., gdy S. Budziński pisał: „Nauka prawa karnego ma za przedmiot zbadanie istoty przestępstwa i kary oraz zastosowanie kary do przestępstwa”³.

Przedmiotem regulacji prawa karnego nie jest żadna określona dziedzina stosunków społecznych (co uzasadnia tezę o uniwersalnym charakterze tej regulacji), choć np. J. Reinhold uważał, że normuje ono stosunek prawny między sprawcą przestępstwa a państwem. Jako jedną z cech charakterystycznych prawa karnego 9

³ S. Budziński, *Wykład porównawczy prawa karnego*, Warszawa 1868, s. 1.

W podręczniku omówiono zagadnienia dotyczące tzw. części ogólnej prawa karnego obejmujące m.in. naukę o czynie zabronionym, karze, środkach karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających i innych środkach reakcji karnej. Opracowanie prezentuje dane statystyczne z zakresu przestępczości, polityki kryminalnej i penitencjarystyki oraz liczne przykłady z orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych.

Każdy rozdział podręcznika zawiera pytania i polecenia kontrolne, które pozwalają na weryfikację stopnia opanowania materiału oraz na lepsze przygotowanie się do kolokwium i egzaminów.

W celu ułatwienia nauki wprowadzono piktogramy pomagające w odnalezieniu istotnych fragmentów oraz numery boczne umożliwiające szybkie odszukanie w tekście pojęć z indeksów.

Publikacja jest przeznaczona przede wszystkim dla studentów prawa, administracji, kryminologii, kryminalistyki, a także naukowców i nauczycieli akademickich prowadzących wykłady i ćwiczenia z prawa karnego. Będzie również przydatna sędziom, adwokatom, prokuratorom oraz aplikantom tych zawodów.

Jarostaw Warylewski – profesor doktor habilitowany nauk prawnych; kierownik Katedry Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego; redaktor naczelny czasopisma „Gdańskie Studia Prawnicze”; w latach 2004–2012 dziekan Wydziału Prawa i Administracji UG; w latach 2008–2009 członek Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów; w latach 2008–2018 wykonywał także zawód adwokata; należy m.in. do Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego (Association Internationale De Droit Pénal); prezes Oddziału Gdańskiego Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego; autor i współautor ponad 150 publikacji z zakresu prawa karnego.

LEXOTEKA
więcej niż podręcznik

Poszukaj pozostałych podręczników
dostępnych online

www.lexoteka.pl

9 788382 231373 W 08 P 01

ISBN 978-83-8223-137-3

9 788382 231373

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

CENA 69 ZŁ (W TYM 5% VAT)